

Vem är August Strindberg?

August Strindberg är en av Sveriges mest kända och omskrivna författare. Han var oerhört produktiv och skrev både dramatik, romaner, noveller, dikter, självbiografiska verk och vetenskapliga arbeten. Internationellt är han mest känd för sina dramer, som *Fröken Julie* och *Fadren*. Redan av sin samtid ansågs han kontroversiell och han hamnade ofta i personkonflikter med andra kulturpersoner. Idag är han både hyllad som nationalskald och avskydd för sina åsikter.

Strindberg föddes i Stockholm 1849 och växte upp i en välbärgad familj. Hans mamma kom dock från enklare förhållanden och arbetade innan äktenskapet som hushållerska åt Strindbergs pappa. Att mamman hade arbetarbakgrund var viktigt för Strindberg och något han ofta betonade.

I tjugofemårsåldern inledde han en relation med adelskvinnan Siri von Essen. Hon var gift med en annan man, men skiljde sig efter att hon blev gravid. von Essen drömde om att bli skådespelare, vilket blev möjligt genom Strindbergs författarskap och kontaktnät. 1883 hade Strindberg blivit så kontroversiell att han kände sig tvungen att tillsammans med familjen flytta till Frankrike. Detta gjorde att von Essen inte längre kunde ägna sig åt skådespeleriet, något som skulle komma att slita på deras äktenskap.

Under andra halvan av 1880-talet debatterades äktenskap, könsroller och kvinnors rättigheter flitigt. I början av sin författarkarriär ställde sig Strindberg på den progressiva sidan, för en friare syn på könsroller och kvinnliga rättigheter som till exempel rösträtt, men allteftersom blev han både mer konservativ och mer misogyn, alltså hatisk mot kvinnor som grupp.

Giftas I och II

1884 gav Strindberg ut *Giftas I*, en novellsamling som handlar om utmaningar i förhållandet mellan män och kvinnor och hur de kan lösas. Ambitionen var att ge en allsidig bild av äktenskapsproblem och reda ut vilka rättigheter och skyldigheter män och kvinnor bör ha för att äktenskapet ska kunna förbättras. Med en samtida blick intar Strindberg en dubbel position; å ena sidan argumenterar han i bokens essäliknande förord för ”fullständig jämställighet” mellan könen genom bland annat lika rösträtt och lika rätt till arbete, å andra sidan beskrivs kvinnor utan barn som ”en avvikelse från naturen, [...] en otäck hermafrodit” och feministers frustration över ojämlikhet tycks, enligt Strindberg, i själva verket grundas i att de är så fula att ingen man intresserar sig för dem.

Giftas I blev både uppmärksammas och kontroversiell, inte bara för sin radikala syn på äktenskapet. Strindberg blev åtalad och senare friad för brottet hädelse, alltså att ha hånat Gud och kristendomen, på grund av den föraktfulla skildringen av den kristna konfirmationen och nattvarden i novellen *Dygdens lön*. Inte minst kung Oskar II var mycket upprörd. Strindberg själv misstänkte att kvinnorörelsen egentligen låg bakom åtalet, vilket gjorde honom mer fientligt inställd till feminismen i synnerhet och kvinnor i allmänhet.

När *Giftas II* kom ut två år senare var han därför mer negativ till kvinnor och till äktenskapet som sådant. Kanske berodde detta också på att äktenskapet med Siri inte gick särskilt bra. Från att ha varit en förespråkare för jämlikhet skriver Strindberg nu i bokens långa förord att kvinnor inte gjort sig förtjänta av samma rättigheter som män. I själva verket är det männen som är förtryckta, för kvinnor har enligt Strindberg i alla tider utnyttjat män; de är lata och elaka och det där med att föda barn är förresten inte alls särskilt jobbigt. I många av novellerna skildras män som luras in i äktenskap och utnyttjas av sina falska och själviska fruar tills de antingen vaknar upp och slår sig fria eller dör av den psykiska misshandeln. 1891 skiljde sig Strindberg och von Essen, en uppslitande process som Strindberg skildrat i den självbiografiska boken *En dåres försvarstal*. Han skulle efter det komma att gifta sig ytterligare två gånger, även då med yrkesverksamma kvinnor.

Strindberg och hatet

I diskussionen om Strindbergs människosyn har ett vanligt påstående varit att Strindberg var anti-feminist snarare än misogyn, det vill säga han var motståndare till rörelsen för kvinnors rättigheter utan att hata kvinnor som grupp. Med dagens ögon på Strindbergs verk är det dock svårt att bortse från att vissa texter är starkt präglade av ett direkt kvinnohat.

1890, det vill säga ett par år efter att *Giftas* del I och II kommit ut, publicerade Strindberg i samlingen *Tryckt och otryckt* en essä med den talande titeln "Om kvinnans underlägsenhet under mannen, och det på grund därav berättigade i hennes ställning, (enligt vetenskapens senaste rön)". Här utgår Strindberg dels från rasbiologi och dels från egna spekulationer när han "vetenskapligt" försöker bevisa att kvinnor per definition är sämre än män och därför också förtjänar att ha det sämre.

I essän kan man läsa att kvinnor har sämre känsel, sämre syn, visserligen kanske större hjärna men i så fall mindre substans i hjärnan, sämre hörsel, sämre luktsinne och sämre smaklökar. Kvinnor andas på fel sätt och äggceller är mycket sämre än spermier eftersom spermier kan röra sig av sig själva. Dessutom är kvinnor dåliga på att passa tider, på att koncentrera sig och har dåligt konsekvenstänk. Antagligen, spekulerar Strindberg, beror detta på att den återkommande blodförlust som menstruation utgör hämmar kvinnors utveckling.

I essän tas också upp ett antal, enligt Strindberg, typiska sätt som kvinnor visar ett bristande logiskt tänkande på. Roligt nog bygger många av de exempel som han tar upp på kritik som kvinnliga tänkare och författare riktat mot Strindberg själv tidigare. Långt senare besvarar han alltså kritiken mot sitt författarskap och de tankar han tidigare uttryckt, och kategoriserar den kritiken som tecken på kvinnors bristande logiska förmåga.

I rasbiologisk anda är det inte heller bara kvinnor som framställs som lägre stående. Strindberg uttrycker även grovt rasistiska tankar i essän. Vita kvinnor – med alla deras dåliga egenskaper – är enligt Strindberg på många sätt både fysiskt och mentalt lika mörkhyade män, även om vitheten trots allt gör att de är lite bättre. Som bevis på detta anför, förstås, resultat från skullmätningar.

”Om kvinnans underlägsenhet under mannen” fick dock inte stå oemotsagd. Kort efter att essän publicerats skrev författaren och journalisten Elna Tenow en lång text med titeln ”Öppet brev till August Strindberg”, där hon med hjälp av många exempel hämtade från verkligheten söker bevisa att samhällets diskriminering av kvinnor inte alls är berättigad. Hon gör detta, skriver hon, inte för att förmå Strindberg att ändra åsikt, utan för att försöka övertyga andra människor som annars skulle kunna inspireras av Strindberg.

Strindberg var även omvitnat antisemitisk, så pass att han i tidningsartikeln ”Mitt judehat” kände sig tvungen att försvara och ursäkt sina även för tiden extrema åsikter. Stundtals spiller antisemitismen också över i islamofobi, som när Strindberg i essän ”Moses” låter sin judiska karikatyr under sin bön utropa ”Allah ekbar barastrunt!”, det vill säga någonting mycket likt den islamiska trosbekännelsen med tillägget ”bara strunt”. Strindberg, som studerat asiatisk kultur, visste antagligen både hur den islamiska trosbekännelsen låter och stavas.

Under Strindbergs livstid levde mycket få muslimer i Sverige. En möjlig tolkning till att han här lägger bönen i svenska judars mun kan därför vara att ambitionen är att framställa svenska judar som främmande och orientaliska, som en grupp som inte hör hemma i det svenska samhället. Dessutom visar tillägget ”bara strunt” att varken judendomen eller islam är religioner värda att ta på allvar.

Hatet i Strindbergs texter drabbar även i många fall vita män – skillnaden är att det här är enskilda individer som pekas ut och inte gruppen som helhet som framställs som omoraliska, svaga och obegåvade.

Ska vi fortsätta läsa?

Debatten om cancelkultur, att ett helt etablissemang (medier, makthavare och privatpersoner) bojkottar en offentlig person på grund av dess åsikter eller handlingar, har under 20-talet gått varm i stora delar av världen. I Sverige har diskussionen ofta rört antingen #Metoo och huruvida vi ska fortsätta uppmärksamma kultur- och mediepersonligheter som begått (eller anklagats för att ha begått) sexuella övergrepp, samt vad man får och inte får säga på svenska universitet och högskolor.

I den anglosaxiska världen, med USA och Storbritannien i spetsen, har man i större utsträckning fokuserat på litterära verk och deras författare. För att undvika sådan kritik har litterära verk ibland rensats på ord som skulle kunna väcka anstöt. Ett långtgående

exempel på detta är den klassiska barnboks författaren Roald Dahl vars böcker inför en nyutgivning 2023 rensades på ord som kunde uppfattas som stötande, t ex ”tjock” och ”ful”. Efter mycket kritik drog förlaget tillbaka ändringarna, men Dahl är fortsatt omdiskuterad och föremål för bojkott på grund av antisemitiska uttalanden han gjorde under sin livstid – åsikter som dock inte finns med i hans böcker.

Ett annat försök att hantera att tidigare accepterade åsikter och uppfattningar idag framstår som problematiska står filmbolaget Disney för. För tittare på streamingtjänsten Disney+ inleds filmer som Dumbo, Aladdin och Aristocats med en varningstext som varnar för att filmerna innehåller ”negativa skildringar och/eller oacceptabel behandling av människor eller kulturer”.

Mest uppmärksammas är dock Harry Potters författare JK Rowling, som under tio- och tjugotalet uttryckt sig både kritiskt och fobiskt mot transpersoner och profilerat sig som en ledargestalt för transfobiska aktivister. Framförallt transkvinnor har av henne utmålats som illvilliga män som försöker ta för sig av kvinnors rättigheter på bekostnad av cis-kvinnor (alltså personer födda som kvinnor). På grund av detta har många både offentliga personer och privatpersoner uppmanats till bojkott av både henne som person och hennes verk, däribland Daniel Radcliffe som spelade Harry Potter i filmatiseringen av böckerna.

Det uttrycks dock aldrig något direkt hat mot transpersoner i Harry Potter-böckerna, även om det vid ett par tillfällen fnissas åt män i klänning. De har däremot fått kritik för att överviktiga personer konsekvent skildras negativt och för att svartalferna som driver trollkarlsvärldens bankverksamhet bitvis framstår som antisemitiska nidsbilder. Och samtidigt är det underhållande och lättlästa böcker med ett starkt driv och ett budskap om alla människors lika värde. Strindbergs verk i sin tur har mycket att erbjuda även en samtida läsare, och i strid med hans misogyni står ofta komplexa kvinnor i centrum för handlingen, nyansrika rollfigurer som tillåts visa både goda och onda sidor.

Harry Potter-böckerna är många barns första stora läsupplevelse. Strindberg är en obestridligt skicklig författare som gick i spetsen för att revolutionera både Sveriges skriftspråk och litteratur. Ska vi göra skillnad på verk och person eller inte? Ska vi rensa bort det som är stötande eller väcker obehag? Ska vi fortsätta läsa, titta, lyssna på musik, filmer, böcker som skapats av personer med åsikter vi tycker är förkastliga? Det är frågor du måste ta ställning till själv.